

նեկ, երբ այս մամուլն է, որ ապակառնում է մըտ-
քերն ու զգացմունքը:

Ազգայնականի ոչ պակաս անպիտանը հայ-բողո-
քականների կաթողիկոսութիւնը փնտրող յայ-
տնի Բայեռաշխանն է. այս արարածն է, որը ըս-
տացաւ նորերս Թիւրքիայի մի մեծ պարզ և նո-
րա համար, որ նա կարողացաւ ցոյց տալ Սա-
յի-փաշային զանազան հնարքներ: Կիարքեքիւրի
Արեղին-փաշայի ձեռքով այստեղ ուղարկած 52
բիւրդ բէյերին ազատելու: Արովհետև Բայեռ-
աշխանը ինքը Կիարքեքիւրի առաջնորդն է, փան-
որայ նորա սովորացրած ճանապարհները և
տուած վկայութիւնները կարողացան լինել փըր-
կոթիւն հարկաւոր որ հայ ընտանեաց զանձն
քիւրդերի համար: Տեսնելով այս ամենը մարդ
կրէին մնում է մոլորված, ինքը իրան հարցնե-
լով. «միթէ այս ազգը կարող է վերականգնե-
լու, որո՞ւնք դարգացած անդամները այսչափ ա-
պականված են»: Անգլիայից կը գայ մի նոր մի-
սիոնաւ, նորա գիրկը բնկող առաջի մարդը
հայ պիտի լինի: Ամերիկայից կը գան քարոզիչ-
ներ՝ նոյնը: Հոսմից կուղարկվին այստեղ եղութ-
ներ Հայաստանի մէջ հաստատուելու համար,
նոցա հիւրընկալողները և հայերէն սովորաց-
նողները այստեղ հայեր են: այս ինչ գեազանին,
այն ինչ մարդուն լրտես և աղբուրաց գործիք է
հարկաւոր,—անշուշտ այդպիսինը պիտի հայ լի-
նի: դա ինչ թշուառութիւն է մի խեղճ ազգի
համար, Տէր Աստուած... Իսկ ո՞վ կարող է լի-
նել ազգի միակ բարեբարը և պահպանող ինչ-
տակը այսպիսի դէպքերում, եթէ ոչ մամուլը և
նորա սթափեցուցիչ ազդեցութիւնը: բայց ո՞ւր
է նա և ինչ է...:

Ահա այսպիսի ճգնաժամի մէջ է գտնվում
ազգը, երբ մի խումբ դաւաճանների մի անպի-
տանի առաջնորդութեամբ ստորերկրեայ ին-
տրիգներ են անում այստեղի ազգային ժողովի
մէջ Ներսէս պատրիարքին տապալելու և նորա տե-
ղը իրանց շահերին գործիք և իշու հպատակ ընտ-
րելու համար: Արեւելեայից Ներսէսի համբե-
րութիւնը, երբ նոյն անձն ամեն կեղտոտութիւն-
ներ անելով, երեսանց Ներսէսին բարեկամ է
ձեռնում և պատուիրակ ընտրվելով ինդուում է
նորան իր պաշտօնի վրա մնալու: Հիմարտ,
տեսնելով այսչափ անհոգութիւն և կեղծաւորու-
թիւն այս մարդկանցի ընտրութեան և գործե-
րի մէջ, մարդու միտքը դալիս են հետեւալ մըտ-
քերը:—հայոց հարցը յաջողութեամբ լուծվելուց
յետ, առաջարկել կանգնացնել Հայաստանում
մօտ առ մօտ երկու արձան: մէկը մարմարեանից
Ներսէս պատրիարքին, միւրը փոսած փայտից
այստեղի ազգային ժողովին, որը չը նայելով
Սոսիւնի նմանների մշտական հիացմունքին, հա-
ղիւ արժանի է միայն այդպիսի մի յիշատակա-

րանին իր քսան ու մէկ տարուայ գործունէու-
թեան համար...:

Կ. Պօլսի Հայերը այնչափ տգէտ և անկարող ա-
րարածներ են, որ նորերս առանձնաբաներից մինը
ասում էր. «չառ լաւ, դիցուք թէ Հայաստանը
անտեսապէս ուսումնասիրեցինք և իմացանք նո-
րա պակասութիւնները, դորանից յետ ինչ պի-
տի անենք»: Տեսէք թէ որչափ կուրօքն և խա-
րխիւրդ են գործ տեսնում սոքա, ո՞րչափ ան-
ընդունակ են գործնականապէս մի բան յառա-
ջացնելու, որ երբ մտածում են թէ կարող են
երես առ երես հանդիպել իրական Հայաստանի
հետ, այնչափ խորթ է սոցա համար այդ իրա-
կան երկիրը, որ բոլորովին բնականապէս հարց
են առաջարկում. «չառ, դիցուք թէ տեսանք
իրական Հայաստանը, հապա ինչ պիտի անենք
յետոյ»: Ահա ինչ կը նշանակէ ոչ խեղճով և
դատողութեամբ ապրել և գործել, այլ միայն
եւ րեւակայութեամբ և եւ աւանդով: Երբ որ
մի մարդուն, ծեր թէ պատանի, կը սկսեն գովել
այս տեղ, միշտ կասեն միայն թէ՛ նա խիտ
վառ վառ է և եւ աւանդով մարդ է: Այդ է
պատճառը. որ երբ մէկին մի աննպատակ փո-
ղութիւն կանես միւսի համար, քեզ կասեն.
«աղբար, նա պոյտ է»: Այսպիսով յայտնվում է,
որ այստեղ ամենքն էլ պոյտ են, բայց թէ
պոյտները միասին հաւաքված ինչ մի ուղղ-
ութեան արժանի երկտող բանաստեղծութիւն
գրեցին՝ այդ մասին մի հարցնէք: Աւրին երբ
Կ. Պօլսի գործիչները բաղկացած են այսպիսի
ֆանտազիոսներից, միթէ Մշակը իրաւացի
էր գրծումով սոցա միշտ բռնաւորի, «գար-
դակ» և «անպէտք» անուններով: Թող խօսե-
սոցա ամենքի հարազատ տիպար պ. Սոսիւնը,
որը սիրում է այդչափ նիսիս փիլիսոփայու-
թիւններ անել... խօսելով «յանուն» Վիկտոր
Հիւգօյի...:

Թէ որչափ ինկյալաւից զուրկ են սոքա, ա-
հա մի թարմ օրինակ եւ. տեղիս հայ լրագիրնե-
րից մինը արտատպելով Մշակից Պետերբուր-
գում կազմվող ընկերութեան համար Հայաստա-
նի քարտէզը, թէ չը գիտեմ ինչ չինել տալու հա-
մար, ասում է. «ինչ կը լինի, որ մեր մէջ էլ (Կ. Պօ-
լս) կազմվէր այդպիսի մի ընկերութիւն հայոց
մեծ պատմութիւնը գրելու համար»: Մէկը ասէր,
միթէ քիչ պատմութիւններ են գրվել և քիչ հա-
տոր լցվել փոսած անցեալով, բայց ո՞վ է ձեռ-
նարկել մի քննադատական բան գրելու հայոց
պատմութեան վրա. եթէ կարծում են թէ Հա-
յաստանի տնտեսական ճիշդ վիճակագրութիւն
և ուսումնասիրութիւն անելը զոհ եւ մի աւե-
լորդ բան է, գոնէ առաջարկելն ընկերութիւն
կազմել քննադատական պատմութիւն գրելու
համար: Բայց ում կասես այսպիսի բաներ. սո-

ուրիշը: Աս իր գեկուցման մէջ նախ և առաջ
ցոյց տուաւ այն նպատակը, որպիսին նայում է
ժողովուրդը ընթերցանութեան վրա ներկայումս:
Ճողովուրդը գրքի մէջ փնտռում է կամ հետա-
քըքալան մի բան, կամ թէ նայում է նրա վրա
կրօնական կէտից: Բայց նա չէ նայում նրա վրա
իրբն մի ուսուցչի, մի առաջնորդի վրա, բայց
այն ինչ դպրոցը պիտի աշխատի ձգտել այդ
վերջինիս: Այդ տեսակէտից նայելով Բէֆերենտը
ասաց թէ այդ նպատակին ամենից աւելի կարող
են բաւականութիւն տալ այն բոլոր բնական գի-
տութիւններին վերաբերեալ յօդուածները, որոնք
գտնվում են Ռւսիայում «Родное слово годъ 3-й»
գրքի մէջ: Կենդանիների վրա խօսելու կամ
պատմելու ժամանակ, Բէֆերենտի կարծիքով,
պիտի ուշադրել իրկու նպատակ— դիտական ու
տիկնիկական: Կենդանիների վրա խօսելու ժա-
մանակ գիտնական նպատակով պիտի ցոյց տալ
թէ կենդանու գործարանների կազմութիւնը ինչ
կապ ունի նրա կեանքի հետ և ինչ ընդհանուր
իդէա կա կենդանիների գործարանների կազ-
մութեան մէջ: Տեսնելով նպատակը նկատի
ունի ցոյց տալ այն օգուտը, որ կարելի է ստա-
նալ այս կամ այն կենդանուց: Վերջինից յօ-
դուածների ընթերցանութեան ժամանակ, Բէֆե-
րենտի կարծիքով, պիտի գործ անել հետեւեալ
գործիքները:—կենդանիներ անցնելու համար —
նկարներ, իսկ աւելի լաւ է — եթէ կա կարո-
ղութիւն — կենդանիների չափերը, իսկ
անկարանութիւնից անշուշտ, նա մանաւանդ
կուրսի սկզբներում, տունկերի թարմ ու կեն-
դանի օրինակներ: Նկարները այդ դէպքում
նշանակութիւն չունեն, որովհետև նրանք չեն
տալիս իսկական գաղափար տունկերի մեծու-

ցա գույնը չէ կարելի փոխել և քամիի տեղ
մի կտոր ուղեղ մտցնել...:

Այս ամբողջ բանակի մէջ ապրելով, գոնէ
միտքով կարող եմ տեսնել, որ հայոց խնդրի հա-
մար քաղաքական հանգամանքները շատ բարե-
յաջող են: մի կողմից Ֆրանսիայի յարաբերու-
թիւններն են իրանգարված տաճկաց հետ, միւս
կողմից Անգլիայի: Կրեթէ ամբողջ Եւրոպան
զգուհեց իր սեփական աչքերով տեսնելով Մի-
հատ-փաշայի դատի մէջ թէ որչափ սնիրաւու-
թիւն և կամայականութիւն է տիրապետում
Թիւրքիայի «օրէնք» և «գաղափար» սոված
հաստատութիւնների մէջ: Սրանով կարող են
աւելի համոզվել Հայաստանի թշուառութեան
մէջ: Այս ամենի հետ միասին, հարկաւոր է, որ
Ներսէս պատրիարքը շատ իրաւասով բարոյա-
պէս իր ազգից, մանաւանդ ուսանալից, ո-
րոնց համակրութեան շատ գին է դնում նա:

Մի քանի խօսք էլ Թիֆլիսի թատրոնի մա-
սին: Ասեցէք խնդրեմ, այդ ինչ, հակահեղափո-
խականների նման, մի հալածանք է այդտեղ
գերասանունների դէմ, որոնց խմբովին Կ. Պօ-
լս վաղկը այստեղ շարաթիւնելով խօսելու նիւթ
է դառնել հարկաւոր ընտանեաց մէջ: չը լինի
թէ ամեն բան մօղա լինելով Թիֆլիսում, այս
անգամ գերասանունների մօղան էլ անցաւ:
վաղ այդպիսի կառավարիչների զլինիս: Այստեղ
շատ են խօսում հիմա Կ. Պօլսի ամենապարտի-
կ և տաղանդաւոր հայ գերասանունի տիկին Հրա-
չիայի Թիֆլիս գնալու վրա, որին, ասում են,
հրաւիրել են այդտեղ: խեղճ Կ. Պօլսի անմեղ
գոհնը, որ նորութիւնով յափշտակվելով չը դի-
տէք թէ ինչ պատգամներ ձեռքը պիտի ընկ-
նէք... Ինչ և իցէ, որչափ էլ ծանր զոհողու-
թիւններ արած, յետ դառնան Թիֆլիսից այս-
տեղի խեղճ միամիտ բնամէտ երիտասարդ կա-
նայք, դարձաւ ձեզ մեծ սիրալիր է սպասում
եթէ յաջողվեց տեսնել ձեզ տիկին Հրաչիային:

Այստեղի լրագրութեան մէջ ոչինչ նորութիւն
բացի միայն այն եղութական ուղղութիւնը,
որը բռնել է նա Ներսէսի հրաժարականի հար-
ցի մէջ. եթէր հայ թերթերի մէջ միայն Վրաս-
տանի Լիֆերայք, արկութիւն ունեցաւ անկեղ-
ծօրէն խօսել և ցոյց տալ ազգային ժողովի կեղ-
տառութիւնը, բոլոր միացածները դիտակցաբար
քողարկում են գործի բուն էութիւնը թիւրք
մամուլի յարձակմունքները պատրիարքի վրա,
կամ այլ այսպիսի յիմար բաներ պատճառ ցոյց
տալով պատրիարքի յուսահատութեան: Միայն
այն է միտքարական, որ այստեղի մամուլը
սկսել է շարունակ յօդուածներ հրատարակել ի
նպատակ և ընդդէմ Հայաստանի մէջ բռնելի գործ-
նական և տեխնիկային ուղղութեան: Այս կող-
մից ուղարկութեան արժանի են դոկ. Փեշեքիմալ-

ձեանի յօդուածները «Մասիս» մէջ, որոնց ուղ-
ղութիւնը շատ մօտ է ՎՄշակի: յայտնած ուղ-
ղութեան: Չը նայելով սակայն այս զօրեղ պրո-
պագանդային, ճառեր ու շրջաբերականներ շարու-
նակում են հրատարակվել Հայաստանի մանուկ-
ների օտարը և միտքը կրթելու վերաբերմամբ.
Երբ ամբողջ ժողովրդի համակրութիւնը լրովին
նուիրված է գործնական ուղղութեան, ինչ պէտք
և կարիք կայ արդեօք յամառվել և «սրտի ու
մտքի» կրթութեան վրա ճառեր գրել: չինք
հասկանում թէ այս մարդիկ ինչ են ուղում
անել...:

Քանի օր է որ Մանկունին այստեղ զաւեշտա-
կան յօդուածների առարկայ է դառնել: Լիֆերա-
նից հեռագրում է այստեղի լրագիրներին հետե-
ւեալը. «Վեհափառ կաթողիկոսի հիւանդու-
թեան լուրը սուտ է և չափազանցած»: Սոքա
էլ ամեն կողմից հարցնում են՝ եթէ սուտ է»,
«չափազանցած» օրն է. եթէ չափազանցած
է, ուրեմն սուտ չէ: Այս ամենը շատ լաւ, թէ
կուղ ճշնեց սուտ լինի, բայց Երբ պիտի տան սո-
վելուց յանձնաժողովի հայիւր ու թէ հազար
ոսկու գումարի համար. չը լինի թէ Ման-
կունին ուրտել է այդ գումարով 300 եզ մա-
տաղ բերել իր կաթողիկոսութեան համեմու-
թեան լուրը, կամ թէ չը լինի թէ Պետերբուրգի
«ազգայնեցիներ» արդէն խոսեմ անօրինութիւն
են արել այդ փողով Հայաստանի աշխարհազ-
րական տարածակը չինել տալ, սակայն. «էլ խօսմ
ոտը անցաւ, էլ ինչ հայիւր և հարկաւոր դառա-
զան յանձնաժողովներին»: Այս ինչ անգլիկ
ազգ ենք եղել մենք, Տէր Աստուած: Սովելուց
յանձնաժողովը կրկին դիմում է «Մշակին»
այս մասին:

Գրիգոր Նիկողոսեան

«ՄՇԱԿ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՐԳ, 13 յուլիսի Պետական
բանկի 50% տոմսով առաջին շրջանի ար-
ժէ 95 ռ. 75 կ., երկրորդ 94 ռ. 37 կ.,
երրորդ 94 ռ. 75 կ., չորրորդ 94 ռ. 37 կ.,
ներքին առաջին 50% փոխառութեան տոմ-
սակը արժէ 222 ռ. 75 կ., երկրորդ 222 ռ.,
արեւելեան առաջին փոխառութեան տոմսա-
կը արժէ 91 ռ. 75 կ., երկրորդ 91 ռ.,
62 կ., երրորդ 91 ռ. 75 կ., սակի 7 ռ. 82
կ.: Եւրոսաց 1 ռուբլ. 1 օնգոնի վրա արժէ
25,15 պէնս, ուսուց 100 ռ. Համբուրգի
վրա արժէ 215 մարկ 25 պֆ., Գարիգի վրա
արժէ 265 ֆրանկ 50 սանտիմ:

Խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐՆՈՒՆԵՆԻ

maximum-ի այն ամեն բանի, ինչ որ կարելի է
կամ ցանկալի է տեսնել ժողովրդական դպրոց-
ներում մայրենի լեզուի խելացի կերպով դասա-
տուութեան համար.— նրանք սուրին հանդիսա-
տեսներին գործիքներն ու ձեռնարկներն անկա-
նուն և անկարգ մի ժողովածու, որպիսին կարելի
է գտնել Պետերբուրգի խանութներում, առանց
պանի, առանց մի ձեռնարկող իդէալի: Չէր
զարձած ոչ մի ուղարկութիւն ժողովրդական
դպրոցի համար նախ և առաջ այն բոլոր գոր-
ծիքների վրա, որոնք գործադրվում են հայրե-
նագիտութեան դասերի ժամանակ, այսինքն
բնագիտութեան և աշխարհագրութեան դասերի
ժամանակ: նոյնպէս և այն գործիքների վրա,
որոնց կարող է ժողովել ու պատրաստել դպրոցի
համար ուսուցիչն ինքը: Այն ինչ բացատրվել է
նկարների կարեորութիւնը ժողովրդական դպ-
րոցներում, ցաւակցութիւն է յայտնվել, որ չը
կայ ծախու գրանիների կողմնակա, յայտնվել են
զանազաններ, որ չաջողվեց գտնել աղեղի մե-
ղելը, ուստի և ստիպված են եղել նրան փո-
խարինել նկարով: շատ խօսեցան նոր նկարների
մասին, Թուրքիոյ զանազան կողմնակներ, իսկ
մանկավարժական և ուսման նշանակութիւնը ու
նրանց գործադրութիւնը միաց առանց բացատ-
րութեան: Առհասարակ չէ կարելի չը ցաւել, որ
այդպիսի մի ազնիւ ու բարի գործ, որպիսին է
դպրոցական գործիքների ու ձեռնարկների հա-
ղէքը, չնորհիւ չը համապող և անփորձ անձանց
դառնում է ժամանակի մի անպատու և անար-
ապրելի կորուստ:

Իսկ այն բոլոր գործիքների համար, որոնք
գործ են ածվում «Родное слово, годъ 3-й»
գրքի ընթերցանութեան ժամանակ, խօսեց մի

վրդական դպրոցում—նախ և առաջ պրոգրամմա
կազմել, յետոյ իսկ յետոյ դասագրքի ընտրութիւն
անել, թէ, ընդհակառակն, առաջուց դասագրքը
ընտրել, իսկ յետոյ կազմել պրոգրամմա: Այդ
հարցի վերաբերմամբ բազմաթիւ կարծիքներ
յայտնվեցան: Վիճարկանութիւնները եղան առանց
որ և իցէ սխտեմայի և յաճախ անցնում էին այն-
պիսի հարցերի, որոնք բոլորովին կապ չունեն
իսկական հարցի հետ: Վիճարկանութիւնների
մէջ մասնակցեցան մի քանի ժողովրդական
(գիւղական) ու քաղաքային դպրոցների ուսու-
ցիչներ, նոյնպէս և մի ուսուցչուհի, այդ վեր-
ջինս յայտնեց այն միտքը թէ՛ դասագրքի ընտ-
րութեան ժամանակ պիտի աչքի առաջ ունենալ
այն նպատակը, ինչ նպատակ ունի ուսումը.—
եթէ ի նկատի ունենք միմիայն գրագիտութիւն
սովորեցնել, այն ժամանակ հարկաւոր է առաջ
ընտրել դասագրքը, իսկ եթէ ի նկատի ունենք
աշակերտաց դիտութիւններ աւանդել, այն ժա-
մանակ հարկաւոր է նախ և առաջ պրոգրամմա
կազմել, և ապա ընտրել դասագրքը: Վիճար-
կանութիւնը այնքան երկար տևեց, որ միւս հար-
ցերը բոլորովին չը քննադատվեցան: Վերջում,
այդքան վիճարկանութիւններից յետոյ, ժողովըր-
դական դպրոցի գիւրեկտորը գուրս բերաւ հե-
տեւեալ եզրակացութիւնը — «նախ և առաջ
պիտի կազմել պլան, իսկ յետոյ ընտրել դասա-
գիրք»: Մինք կարծում ենք, որ աւելի լաւ է
գործել ընդհակառակն, բայց մի է նոյն ժամա-
նակ կարելի է ցոյցնել կամ փոփոխել, եթէ ու-
սուցիչները կարելի կը համարեն:

(Կը շարունակվի)